

Jesus – ett problembarn?

SAMUEL BYRSKOG

Samuel Byrskog är professor i Nya testamentets exegetik vid Centrum för teologi och religionsvetenskap, Lunds universitet.

En fråga som inte kan få något säkert svar: Var Jesus, "superstjärnan", ett problembarn? Tänk om det var så. Vi vet mycket om en liten del av hans liv, om hans sista år. Men resten då, de övriga dryga 30 åren? Evangelierne i Nya testamentet berättar inte mycket om dem. Vi är hänvisade till att läsa mellan raderna. Så gör forskare ofta.

Texterna

Cirka 40 år efter Jesu död skriver författaren till Markusevangeliet: "När Jesus kom hem, samlades folket på nytt, så att han och lärjungarna inte ens kom åt att äta. Hans anhängare fick höra det och gav sig i väg för att ta hand om honom; de menade att han var från sina sinnen" (Mk 3:20-21). I samband med att Jesus utför märkliga handlingar i Kafarnaum sprider sig ryktet om honom till hans anhängare. Det är hans mor och bröder som får höra om honom, sägs det lite senare (3:31). De går inte ända fram, stannar lite på avstånd och skickar bud efter honom. Fadern finns inte med. Jesus är avvisande: "Vem är min mor och mina bröder?", svarar han och vänder sig till de andra runt omkring honom (3:33).

Lite senare, när Jesus befinner sig i sin barnoms by och har avslutat sin undervisning i dess synagoga, berättar författaren om bybornas reaktion. "Var har han detta ifrån? Vad är det för visdom han har fått, så att han kan utföra sådana underverk med sina händer? Är det inte snickaren, Marias son och bror till Jakob och Joses och Judas och Simon? Bor inte hans systrar här hos oss?" (Mk 6:2-3). Fadern nämns inte heller här. Byborna kände Jesus sedan barnsben. Inte kan man vänta sig något sådant från honom, tycks de mena. En galning, en utstött faderlös stackare, ett problembarn. Han har ingen utbildning och är

inte värd någon aktning. Inte kan han utföra maktgärningar och undervisa i synagogan.

Evangelisten har ett syfte med berättelserna, att peka på lärjungaskap och Jesu storhet. Men texterna väcker frågor, när man läser mellan raderna. Beträktade Jesu närmaste honom som galen? Kan det verkligen ha varit så? Senare, efter hans död, tycks ju både Maria och några av hans syskon varit anhängare till Jesusrörelsen (jfr t ex Apg 1:14; 1 Kor 15:7; Gal 1:19; 2:9, 12). Och var finns fadern? Byborna nämner honom inte. Författaren till Markusevangeliet – det tidigaste evangeliet – känner inte till någon Josef. Hade Jesus växt upp utan far? Eller hade Josef dött när Jesus var barn? Tog Jesus avstånd från sin familj, han som var den äldste sonen? Vi möter honom som en vuxen man – en bra bit över 30 år har han hunnit bli – och som en provokatör som mest tycks vålla problem för sin familj.

Den här bilden av Jesus var genant för de första kristustroende. När författarna till Matteus- och Lukasevangeliet bearbetar Markustexten utelämnar de episoden om att hans anhängare vill ta hand om honom eftersom de trodde att han var galen. Jesus må ha varit udda och radikal, men inte var han från sina sinnen och ett problembarn för sin mor, tänkte de två evangelisterna. De presenterar i stället långa födelseberättelser där den nära relationen mellan Jesus och hans båda föräldrar kommer fram. Jesus är inte faderlös. Där Markusevangeliets författare skriver "Är det inte snickaren, Marias son", skriver författaren till Matteusevangeliet "Är det inte snickarens son" (Mt 13:55). I Lukasevangeliet namnges fadern: "Är det inte Josefs son?" (Lk 4:22). Johannes-evangeliets författare gör samma sak (Jh 6:42) och i några sekundära textvittnen till Markustexten finner vi liknade försök att ge Jesus en far. Något problembarn är han inte längre. Han har en övernaturlig födelse och vinner i Lukas-evangeliet redan som tolvåring både Guds och

människors välbehag (Lk 2:52). Konflikten med familjen har mildrats. Den försvinner inte, men stöps om till en radikalitet som inte lika tydligt visar på problematiska familjerelationer. Thomas barndomsevangelium, från mitten av 100-talet, bygger ut Lukasevangeliets sporadiska hänvisningar och gör Jesus till ett gudabarn som vet och kan bättre än alla andra.¹ Markusevangeliets karga berättelse fick stå tillbaka när reflektionen om Jesus gick vidare. Det mänskliga slukades upp av det gudomliga.

Några läsningar mellan raderna

Hur var det då? Var Jesus ett problembarn? Bibelforskare är oftast försiktiga i sina uttalanden. Vi har inga källor och är hänvisade till att läsa mellan raderna. "[N]othing much happened", säger jesuforskaren John P. Meier. Jesus var "insufferably ordinary".² Hans uppväxt var "unexceptional".³ När han var 33 eller 34 år gammal lämnade han enligt Meier hemmet och sökte sig till Johannes Döparen. Under dennes inflytande utvecklade han sin övertygelse att ett dramatiskt gudsingripande var å färde. Så småningom frigjorde han sig från sin läromästare och började självständigt undervisa och förkunna om Guds rike i ord och handling. Och så var det nog. Den ogifte radikale profeten i öknen hade en utstrålning som påverkade den likaledes ogifte Jesus och kanaliserade dennes judiska tro och fromhet.

Men varför lämnade Jesus sin mor och sina syskon? Var det så enkelt, som Meier antyder, att han plötsligt kände sig dragen till rörelsen kring Johannes Döparen, en figur långt borta från hemmet? Borde han inte ha stannat kvar, tagit sitt ansvar, särskilt om familjefadern var borta och han var den äldste sonen i familjen?

¹ De olika apokryfa texterna om Jesu födelse och barndom är samlade i engelsk översättning i *A Synopsis of the Apocryphal Nativity and Infancy Narratives* (red. J. K. Elliott; New Testament Tools and Studies 34; Leiden: Brill, 2006). Se särskilt sid. 135-70.

² John P. Meier, *A Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus* (3 volymer; New York: Doubleday, 1991-2001), 1:352.

³ Meier, *A Marginal Jew*, 1:407.

Hade han ledsnat på familjelivet där hemma i den lilla byn? Hur var det att växa upp? Varför reagerade byborna, de som kände honom sedan barnsben, så som de gjorde? Visste de något om hans barndom som förklarar deras reaktion? Och berättelsen om hans mor och syskon som trodde att han blivit galen, antyder den att han lämnat dem mot deras vilja och av andra skäl än att han bara ville bege sig till Johannes Döparen?

Låt oss se på två försök att komma till rätta med frågor av den här typen, från en religionspsykolog och från en bibelforskare. John W. Miller, professor emeritus vid University of Waterloo i Ontario, Canada, publicerade 1997 boken *Jesus at Thirty: A Psychological and Historical Portrait*.⁴ Miller vill kombinera läsningen av bibelvetenskaplig forskning med sin egen expertis inom psykologi och psykiatri. I centrum för han undersökning står Jesu relation till sin far. De data vi har ger enligt Miller vid handen att Jesus var den äldste sonen bland flera syskon och därmed hade ett särskilt ansvar för sina föräldrar och en speciell relation till sin far. Fadern hade å sin sida fem skyldigheter gentemot sin son: att omskära honom, att rädda honom från förtappelse, att lära honom Lagen, att lära honom ett yrke och att finna en hustru för honom. Men Josef fann ingen hustru för sin äldste son. Han hann inte. Förmodligen dog Josef, enligt Miller, när Jesus var i tonåren eller strax därefter. Eftersom det fanns flera yngre syskon, och eftersom Josef tycks ha lärt Jesus ett yrke, kan han inte ha dött tidigare än så. Jesu förhållande till sin far är på flera sätt märkbart i hans offentliga verksamhet. Miller nämner Jesu tilltal till Gud som Abba (fader), hans undervisning om fader-barn relationer och hans användning av fadersgestalter i liknelserna och i andra uttalanden. Tillsammans visar de, enligt Miller, att han hade en kärleksfull relation till Josef. Dennes död orsakade därför en livskris hos Jesus, som resulterade i att han bröt med sin familj. Han var äldste sonen och förväntades ta över familjefaderns roll och förpliktelser. Han vägrade; modern var förtvivlad. "An adolescent son, even an emotionally healthy one, who suddenly finds himself thrust into a surrogate husband-father

⁴ Minneapolis: Fortress, 1997.

role will understandably experience an identity-crisis ... And when the break comes it is understandable if the mother is mystified and might even think her son 'beside himself'".⁵ Jesus flydde hemmet och tog sin tillflykt till Johannes Döparen och, efter att i dopet ha gått igenom ett slags omvändelse, till Gud Fadern. Då hade han kommit hem igen. "Jesus had found God and his Father again", säger Miller. "The claim of his mother upon him had been broken by renewed contact with his 'Father in heaven'".⁶

Även en del – inte många – bibelforskare söker svar på liknande frågor. Känd och omstridd i frågan är idag Andries G. van Aarde, professor i Nya testamentet i Pretoria, Sydafrika, med sin bok *Fatherless in Galilee: Jesus as a Child of God* från år 2001.⁷ Van Aarde argumenterar för att Jesus växte upp utan far. Den grundläggande tesen är att de smärtsamma erfarenheter som Jesus gjorde som faderlöst barn i Galileen förklarar hans betoning på Gud som himmelsk far, hans icke-patriarkala ethos och hans omsorg om kvinnor, barn, sjuka och maktlösa personer. Van Aarde noterar att Josef inte förekommer i de tidigaste källorna. Förklaringen är inte att Josef hade dött, enligt van Aarde, utan att ingen fadersfigur fanns under Jesu uppväxt. Det var först när de jesustroende skulle försvara Jesus mot kritiken att han var faderlös som de skapade Josef utifrån gammaltestamentliga förebilder. Van Aardes teoretiska bas finns i den så kallade "status envy hypothesis" lanserad i början av 1960-talet av Roger V. Burton och John W. M. Whiting.⁸ Enligt van Aardes tillämpning av teorin var Jesus under sitt vuxna liv avundsjuk på den

status som den fick som hade en far och ville imitera den och skapa en efterlängtnad identitet för sig själv – de kallar den "optative identity" till skillnad från "attributed identity" och "subjective identity". Van Aarde kombinerar teorin med kulturvetenskaplig forskning (Bruce Malina) om dåtida äktenskapsbaserade regler för vilka som fick delta i kulten. En kategori personer som var suspekta utifrån den tidens religiösa och kulturella koder var oäktingar, faderlösa, hittebarn samt de som blivit kastrerade. Enligt van Aarde fick inte sådana personer gifta sig med fullvärdiga medlemmar i förbundet eller delta i kulten. I den här kategorin – en slags kulturell idealtyp för de faderlösa – fanns Jesus. Han hade inte någon status som fullvärdig förbundsmedlem och som Guds barn och kunde inte få del av kultens syndaförlåtelse. I Johannes Döparen fann Jesus däremot en person som möjliggjorde en sådan förlåtelse utanför tempelkultens ramar. Hos honom fick Jesus det som han annars inte fick, en status som son. Van Aarde är alltså inte intresserad av vem som egentligen var Jesu far och vad som hade hänt med fadern. Jesus var illegitim, inte som oäkting (jfr Jh 8:41) utan som faderlös, och av den anledningen reagerade invånarna i hans hemby med att hänvisa till att han var Marias son och av den anledningen kunde han inte utföra maktgärningar eller undervisa i deras synagoga.

Tänk om...

Två hypoteser, två olika sätt att läsa mellan raderna och söka svar på frågor som är svåra att besvara. Vi kan fortsätta att ställa frågor. Donald Capps, religionspsykolog vid Princeton Theological Seminary i USA och hedersdoktor i Uppsala, är inte nöjd med vare sig Millers eller van Aardes svar. I sin omtalade bok *Jesus: A Psychological Biography* från år 2000 menar han att Jesus visst hade en far.⁹ Han hade ju syskon. Men Capps frågar sig om Josef verkligen helt accepterade Jesus som sin förstfödde son. Var den äldste legitime sonen i stället Jakob, han

⁵ *Jesus at Thirty*, 53.

⁶ *Jesus as Thirty*, 54.

⁷ Harrisburg, Pa: Trinity Press International, 2001. Van Aardes presenterade först sina teser i artikeln "The 'Third Quest' for the Historical Jesus – Where Should it Begin: With Jesus' Relationship to the Baptist, or with the Nativity Traditions?", *Neotestamentica* 29 (1995), 325-56. Han underbyggde dem sedan med en teoretisk agenda i artikeln "Social Identity, Status Envy and Jesus' Abba", *Pastoral Psychology* 45 (1997), 451-72.

⁸ Roger W. Burton och John W. M. Whiting, "The Absent Farther and Cross-Sex Identity", *Merrill-Palmer Quarterly* 7 (1961), 85-95.

⁹ Donald Capps, *Jesus: A Psychological Biography* (St. Louis: Chalice Press, 2000), 153-63.

som nämns först i raden av syskon och som så småningom blev en ledargestalt bland tidiga kristustroende grupper? Kan det ha varit så att Josef aldrig hade för avsikt att finna en hustru för Jesus, eftersom han inte betraktade Jesus som sin son? Kan det ha varit så att Jesus var ett problembarn därför att han inte var en fullvärdig medlem i Josefs hushåll? Var detta anledning till att Josef inte kom med för att hämta hem Jesus när de trodde han var galen? Var det så att Jesus lärde sig snickaryrket från någon annan? Hade han en far, men ändå inte? Kan det ha varit så att Jesus lämnade Nasaret för att komma bort från bybornas och faderns förakt? Kan den dubbelheten förklara något av hans kringflackande vandringar och verksamhet? Det menar Capps. "It remained for 'Abba' to so accept him".¹⁰

"Jesus – ny på nytt". Den historiske Jesus är vad han var, säger de gamla historikerna, men historien är inte så lättfångad och vi ställer nya och annorlunda frågor idag jämfört med förr. Ny forskning, även forskning om Jesus, börjar med att vi formulerar nya frågor eller gamla frågor på ett nytt sätt. Kanske mest spännande, också i forskningen, är frågor av typen "tänk om", även om de är svåra att besvara. Frågan om Jesus var ett problembarn ställer bibelforskare och teologer sällan. Anledningen är att vi inte kan veta något om det med säkerhet eller att frågan är teologiskt irrelevant. Han blev ju ändå ganska snart dyrkad som Guds son. Men det finns andra saker som vi inte heller kan veta så mycket om med säkerhet men där vi ändå söker svar – ta till exempel våra försök att förklara den tomma grav. Och vad som är teologiskt relevant är alltifrån givet från tid till tid. Frågor av den typen jag ställt här befinner sig i gränslandet mellan det vi vet och det vi anar eller till och med önskar – och är spännande just av den anledningen. Ofta är det så med frågor om Jesus. Som en kontroversiell jesuforskare uttryckte det lite tillspetsat: "It is impossible to avoid the suspicion that historical Jesus research is a very safe place to do theology and call it history, to do autobio-

graphy and call it biography".¹¹ Något ligger det i påståendet, även om den här forskaren är väl så polemisk och lite naiv i föreställningen att historien går att rekonstruera objektivt. Det är i gråzonen mellan vetande och intelligenta gissningar eller övertygelser av olika slag som vi ofta, även som forskare, befinner oss – ja kanske är det så att den gråzonen utgör i själva verket det vi kallar forskning och vetenskap. Och låt oss stanna där ett tag, där vi ändå så ofta finns, och våga tänka tanken. Tänk om Jesus var ett problembarn, tänk om Marias och bybornas reaktioner har att göra med att de visste något om "superstjärnan" som vi inte vet men ibland anar, om en frånvarande far, en far som hade dött eller aldrig funnits där för honom eller aldrig accepterat honom för den han var. Guds son, var han ett problembarn, en faderlös pojke?

¹⁰ Capps, *Jesus*, 162.

¹¹ John Dominic Crossan, *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Jewish Peasant* (San Francisco: HarperSanFrancisco, 1991), xxviii.

Summary

This article poses a question that cannot be conclusively answered: was Jesus, the “superstar,” a problem as a child? Mk 3:20-21 and 6:2-3 indicate, when we read between the lines, that Jesus’s relationship to his father and neighbours in Nazareth was complex during his childhood. There exist various explanations to this complexity and how it affected Jesus as an adult. John W. Miller, a psychologist of religion, explains it by reference to the identity-crisis that usually occurs when a boy loses his beloved father and is thrust into a surrogate husband-father role. Andries G. van Aarde, a New Testament professor, holds the opinion that Jesus never adhered to a father during his childhood and envied the son-status of others to the extent that he established a so-called optative identity that incorporated a sense of being God’s legitimate child. John Capps, another psychologist of religion, criticizes both Miller and van Aarde and argues that Joseph rejected Jesus as his child and that it remained for “Abba” so to accept him. These three viewpoints concerning a seemingly irresolvable issue illustrate the tenuous character of historical research and challenges scholars and others to responsibly formulate hypotheses that dwell in between what we know and what we might know about Jesus and his childhood.

SARAH COAKLEY SYMPOSIUM

APRIL 15th, 2009

Centre for Theology and Religious Studies, Lund University

Allhelgona Kyrkogata 8, Lund

Room 118

Dr. Sarah Coakley is one of the most prominent systematic theologians of today. She was educated at Cambridge and Harvard and has held positions at Lancaster, Oxford and Harvard Divinity School. From 2007 she holds the Norris-Hulse Chair of Divinity at the University of Cambridge. In 2006 Sarah Coakley was awarded a doctorate honoris causa at Lund University.

Program

9:00 Welcome and introduction to the symposium by Dr. Gösta Hallonsten, Professor of Systematic Theology, Lund.

9:30 “**Is there a Future for Gender and Theology?: Gender, Contemplation, and the Systematic Task**”, Keynote address by Dr. Sarah Coakley, Norris-Hulse Professor of Divinity, University of Cambridge.

11:00 Responses to the keynote address by Dr. Antje Jackelén, Bishop of Lund and Dr. Philip Geister, Director of The Newman Institute for Catholic Studies, Uppsala.

14:00 Seminary on Sarah Coakley, *Powers and Submissions: Spirituality, Philosophy and Gender*. Papers by Dr. Ann-Louise Eriksson, Director of Research, Church of Sweden, Uppsala and Jonna Bornemark, PhD Student in Philosophy, Södertörn University, Stockholm. Response by Sarah Coakley. Discussion.

16:00 Sarah Coakley presents her *Pain and Its Transformations: The Interface of Biology and Culture* (co-ed. with Kay Shelemay 2007). Response by Dr. Jayne Svennungsson, Lecturer in Systematic Theology, Stockholm School of Theology. Discussion.

18:30 Dinner (Buffé) at “Magasinet” close to the Cathedral. Price: 250 SEK.

For further information, please contact the secretary of the symposium: PhD student Sara Gehlin: sara.gehlin@teol.lu.se.